Definitief Onderzoek (DO)
Den Haan terrein locatie 1,
Gemeente Gorinchem. (CIS 23579)

HOLLANDIA reeks 172

COLOFON

Hollandia reeks nr.	172
Titel:	Definitief Onderzoek (DO) Den Haan terrein locatie 1, gemeente Gorinchem
In opdracht van:	Gemeente Gorinchem (uitvoerder: Ballast Nedam Milieutechniek, contactpersoon J.J.G. Van Rijn)
Contactpersoon opdrachtgever:	W. van Hulten (afd. ruimtelijk ontwikkeling), 0183-659316
coördinaten:	126.150/426.890
Onderzoeksmeldingscode/CIS code:	23579
Auteur:	A. Médard
Uitvoering:	S. Gerritsen , R. Vanoverbeke, A. Médard
Wetenschappelijke leiding:	S. Gerritsen
Illustraties:	A. Médard
Definitieve versie:	augustus 2007
Oplage:	7
ISSN:	1572-3151

© Hollandia, Zaandijk 2007

HOLLANDIA archeologie b.v.
tuinstraat 27a
1544 rs zaandijk
☎ 075 - 622 49 57
✉archeo@xs4all.nl

INHOUD

1. Inleiding	4
2. Vraagstelling	5
3. Methode	6
4. Bodemopbouw	7
5. Resultaten	7
6. Antwoorden vraagstelling	11
7. Waardering	14
8. Samenvatting en conclusies	15
Literatuur	17
Bijlage 1: sporenlijst	18
Bijlage 2: vondstenlijst	19
Bijlage 3: de verschillende fases van onderzoek en de minuutplan uit 1832	20
Bijlage 4: projectie van de werkputten en sporen op de minuutplan uit 1832	21
Bijlage 5: overzicht van de werkputten	22
Bijlage 6: gebouw B	23
Bijlage 7: gebouw A, oven, en coupe van de oven	24
Bijlage 8: werkput 1 vlak 2, werkput 1 vlak 3, werkput 3 vlak 2, coupe structuur S12 S13, coupes S25, S26, S27	25
Bijlage 9: noordwest profiel werkput 1	26

Inleiding

Van maandag 23 juli t/m vrijdag 27 juli 2007 is door *Hollandia archeologie B.V.* een Definitief Onderzoek (DO) uitgevoerd op het Den Haan terrein, locatie 1, gemeente Gorinchem.
Het veldwerk werd uitgevoerd door S. Gerritsen, R. Vanoverbeke en A. Médard, met gebruik van de kraan van de aanwezige slopers en saneerders. De projectleiding lag bij Dhr. S. Gerritsen. De aanleiding tot het onderzoek werd gevormd door de geplande woningbouw. Gelijktijdig aan het onderzoek vinden in en om het plangebied sloop- en saneringswerkzaamheden plaats.
Op basis van het verwachtingsmodel (PvE) kan gesteld worden dat er een kans bestaat op het aantreffen van sporen uit de late Middeleeuwen tot aan de Nieuwe Tijd. Het zwaartepunt van het onderzoek ligt bij de 17e - 19e eeuwse lijnbaan met bijgebouwen.
Het plangebied voor dit onderzoek valt binnen een groter plangebied waar al eerder archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden (bijlage 3). Dit is locatie 1. Locaties 2, 3 en 4 zijn in het najaar van 2005 en 2006 archeologisch onderzocht, maar de archeologische resten bleken recent verstoord te zijn. Omdat op locatie 1 tot voor kort een bedrijfsgebouw heeft gestaan is het mogelijk dat potentiële archeologische resten in mindere mate of niet zijn verstoord. Het met de geplande nieuwbouw gepaard gaande grondverzet zou dan een ernstige bedreiging vormen voor de mogelijk aanwezige archeologische resten.
Het doel van het onderzoek was dan ook het beantwoorden van de vraag of er ter plaatse van de geplande nieuwbouw archeologische waarden aanwezig waren en zo ja, op welke diepte en van welke kwaliteit.

Afbeelding 1: Overzicht van het onderzoeksterrein. De foto is richting het noordwesten genomen.

Afbeelding 2: De onderzoekslocatie (in rood) op de topografische kaart.

Vraagstelling

Het onderzoek past globaal in het onderzoek naar de stad in de middeleeuwen en de vroegmoderne tijd. De specifieke onderzoeksvragen zoals ze in het Programma van Eisen (Floore 2005) zijn opgesteld luiden:

1. Zijn op het terrein (post)middeleeuwse (of oudere) grondsporen of constructies aanwezig, en zo ja, wat is hun aard, omvang, diepte en datering/fasering?
2. In hoeveel niveaus zijn grondsporen aanwezig en wat is de verticale spreiding van de bewoningsresten?
3. Wat is de conserveringstoestand en gaafheid van de vindplaats?
4. Zijn de archeologische resten behoudenswaardig?
5. Moeten op basis van de archeologische bevindingen de bouwplannen eventueel aangepast worden?
6. Is op basis van het onderzoek een wijziging van, danwel aanbeveling voor de archeologische verwachtingskaart van Gorinchem voor dit gebied verreist?

Methode

Op de locaties 2, 3 en 4 van het Den Haan terrein is in het verleden al archeologisch onderzoek verricht. De huidige onderzoekslocatie, locatie 1, vormt de laatste fase van het onderzoek. Het totale onderzoeksgebied van locatie 1 bedraagt ca. 20 x 42 meter. De oorspronkelijke planning was om over de volledige lengte hiervan een werkput van 42 x 4 meter aan te leggen, noordoost-zuidwest georiënteerd, met vervolgens mogelijk een uitbreiding in de breedterichting. Deze aanpak bleek echter niet mogelijk. In feite kon enkel een gedeelte van locatie 1 worden onderzocht. Het veldonderzoek diende gelijktijdig met de sanering van het terrein plaats te vinden. Omdat het noordoostelijke deel van locatie 1 pas over enkele maanden of zelfs later opengebroken en gesaneerd zal worden, wordt het archeologisch onderzoek over dat gedeelte ook uitgesteld.
Rekening houdend met bovengenoemde beperkingen is een werkput (werkput 1) aangelegd van 24 x 4 meter, noordoost-zuidwest georiënteerd. Vervolgens is deze, in overleg met de stadsarcheologe van Gorinchem Mw. E. van Rooijen, in de breedte uitgebreid. Deze uitbreidingen worden aangeduid als werkputten 2 en 3, en grenzen direct aan werkput 1. Werkput 2 is 13 x 4 meter en is een uitbreiding aan de noordwest kant van werkput 1. Werkput 3 is 4 x 4,5 meter, en is een uitbreiding aan de zuidoost kant van werkput 1. Op enkele relevante delen zijn nog een tweede en een derde vlak aangelegd. De vlakken werd laagsgewijs, met een graafmachine met platte graafbak aangelegd. De aangetroffen sporen en verstoringen werden in het vlak gefotografeerd, en zijn vervolgens ingekrast en op schaal (1:20) ingetekend. Vondsten zijn verzameld en gedocumenteerd. Het noordwest profiel van werkput 1 is afgestoken, gefotografeerd, ingekrast, op schaal (1:20) getekend, en beschreven. Relevante sporen en structuren zijn gecoupeerd en eveneens gedocumenteerd.

Afb. 3 en 4: Links, werk in uitvoering. Het profiel wordt ingemeten en op schaal getekend. Rechts: vanwege bodemverontgeiniging moet op sommige delen van het terrein met beschermingspakken en handschoenen worden gewerkt.

Bodemopbouw

Het plangebied is gelegen in het Zuid-Hollandse rivierenlandschap aan de huidige rivier de Waal, die in het westen Boven Merwede heet. Gorinchem ligt op het punt waar de Linge samenvloeit met de Waal. Regionaal bestaat de ondergrond van de noordelijke Waaloever uit een afwisseling van veen (Hollandveen) en kleilagen, afgezet door fluviatiele (rivier) processen uit de laatste 5000 jaar. Plaatselijk komen oude rivierbeddingen in de ondergrond voor. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in de ondergrond van Gorinchem en oostelijk bij Dalem. Deze oude zandige rivierbeddingen (op de geologische kaart: geulafzettingen) liggen onder een pakket van komkleien en veenlagen. Plaatselijk liggen er ook vrij recente rivierafzettingen aan de oppervlakte. Een typisch profiel bij Gorinchem volgens de geologische kaart ziet er als volgt uit: Afzettingen van Tiel (geul en oeverafzettingen op komklei), op Hollandveen, op Afzettingen van Gorinchem (komklei en oeverafzettingen), op Afzettingen van Gorinchem (geul- en oeverafzettingen).
Het plangebied ligt in het oude centrum van Gorinchem. Hoewel de geologische kaart hier geen gegevens laat zien (er is geen kartering in de bebouwde kom) kan uit het beschikbare kaartpatroon worden opgemaakt dat er oude geulafzettingen in de ondergrond van Gorinchem moeten voorkomen. Dit beeld wordt bevestigd door een paleogeografische kaartreconstructie die de oude loop van de Linge even ten oosten het plangebied laat lopen (Berendsen & Stouthamer 2002). Deze rivier stroomde van 2160 jaar geleden totdat deze bij Tiel werd afgedamd in het jaar 1307 AD (Berendsen 1990) (Vink 1954).Vele Romeinse schepen zijn gevonden langs deze voor de Romeinen belangrijke bevaarbare rivierloop in relatief dichtbevolkt gebied. De huidige Linge ligt ten oosten van het plangebied en is behalve afgedamd ook bedijkt en loopt over de stroombedding van de oude stroomgordel. Deze oude stroomgordel behoort op de geologische kaart tot de afzettingen van Tiel (afgezet na 1800 voor Chr.); monsters van een gelijkwaardige geulafzetting in de ondergrond bij Dalem laat een zandige en grindige samenstelling van het materiaal zien (Berendsen 1990) (Vink 1954).
Het bovenste deel van het bodemprofiel bestaat uit door mensen opgebrachte en geroerde lagen die voornamelijk uit zand en klei en vermengingen daarvan bestaan. De diepere ondergrond bestaat uit natuurlijke lagen klei met meer of minder zand of silt. Deze natuurlijke ondergrond is hier alleen bereikt in werkput 1 vlak 3, op een diepte van 1,1 m -NAP. Dit is op ca. 2,1 m onder het maaiveld. Dit is overigens het maaiveldniveau van vóór het verdiepen door de slopers; dit niveau was bij aanvang van dit onderzoek nog af te lezen aan de hoogte van de bovenkant van de betonblokken (zie profieltekening, bijlage 9).

Resultaten

Sporen
De bovengrond (bouwvoor) bestaat uit een opgebracht pakket bruin humeus zand. In dit pakket bevinden zich de nodige vergravingen van bouw- en sloopactiviteiten uit het recente verleden. Een deel van de bouwvoor was voor aanvang van dit onderzoek echter al verwijderd door de aanwezige slopers en saneerders. Het maaiveldniveau van vóór het verdiepen door de slopers moet op ca. 1,0m +NAP hebben gelegen. Dit was af te lezen aan de hoogte van de bovenkant van een aanwezig blok beton (tussen 6,5m en 8,2m op het hoofdmeetlint). Het reeds verwijderde deel van de bouwvoor heeft een dikte van tussen de 0,2m en 0,6m, afhankelijk van de locatie. Op een gedeelte van het onderzoeksterrein was dan ook geen boovengrond meer aanwezig. Op andere delen van het terrein, met name het uiterste noordoostelijk gedeelte, was een deel van de bovengrond nog aanwezig, met een

maximale dikte van 0,5m waarvan 0,2m beton.
Het onderzoeksterrein wordt diep verstoord door een massief blok beton (en de insteek ervan) dat dwars door werkput 1 loopt, op het lint tussen 6,5m en 8,2m.
Er zijn muren en funderingen van verschillende structuren aangetroffen. Een van deze structuren is de onderkant van een oven, en verder zijn delen van minstens twee gebouwen te onderscheiden. Verder is in werkput 1 vlak 2 op 0,20m +NAP een kleine structuur aangetroffen waarvan de functie onduidelijk is.
De twee te onderscheiden gebouwen worden verder aangeduid als gebouw A en gebouw B. Gebouw A (zie S8) is het gebouw met een oven erin. De bakstenen van muur S8 zijn industrieel vervaardigd en dateren dan ook van de 19e eeuw. Gebouw B ligt ten noordoosten van gebouw A. Het wordt verstoord door het blok beton dat dwars door de werkput loopt, maar waarschijnlijk horen de muren S2, S3, S5, S22 en het vloertje S6 en S21 bij eenzelfde gebouw, gebouw B. Omdat de muren S2, S3, S5 en S22 uit industriële bakstenen zijn opgebouwd dateert gebouw B uit de 19e eeuw. Er is bij muur S22 een ingang aangetroffen voor gebouw B, met een natuurstenen dorpel voor de deuropening en een natuurstenen deurpost. Naast deze ingang, in de zuidoostelijke hoek van het gebouw, lag een uit houten planken bestaande ronde constructie. Vermoedelijk is dit de onderkant van een regenton die dienst heeft gedaan als bezinkput voor hemelwater uit de dakgoten. Beide gebouwen zijn te zien op de minuutplan uit 1832, daar worden zij als één geheel weergegeven.

Afb. 5: structuur in werkput 1 vlak 2

Verder is in werkput 1 vlak 2 op 0,20m +NAP een structuur aangetroffen waarvan eerst werd gedacht dat het de bovenkant van een beerput was (afb. 5). Het leek in het vlak op een deksel van ijsselstenen (S12), met een muur eromheen (S13). Na het couperen ervan

(zie bijlage 8) bleek het geen beerput te zijn: de muren waren ondiep, en van beerputvulling was geen sprake. Wat de functie dan is, is onduidelijk. Omdat deze structuur zich onder de vloer (onder S6) van gebouw B bevond, behoort het in ieder geval tot een oudere fase. Onder deze structuur werden in vlak 3, op een diepte van 1,17m -NAP, drie paalsporen aangetroffen (S25, S26 en S27). Deze palen hebben mogelijk te maken met oudere fases van de lijnbaan, voorafgaand aan de bouw van de aangetroffen gebouwen.
De overige muren (b.v. S4, S16) zijn waarschijnlijk aanbouwen die bij een van beide gebouwen horen. In het geval van S4 en S16 is dit gebouw B.

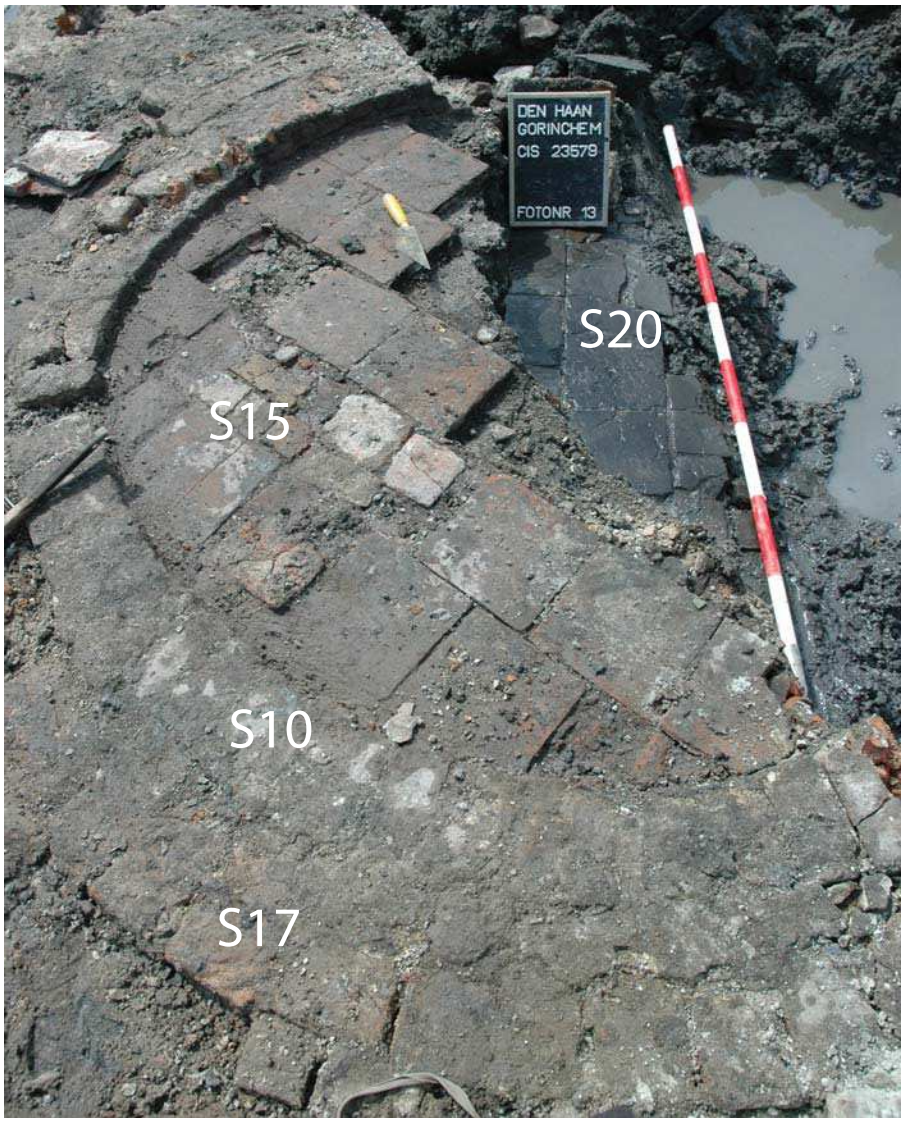

Afb. 6: Oven, met beide fases zichtbaar. Links de plavuizen van de tweede fase, en rechts, naast het sjalon, de (zwarte) plavuizen van de eerste fase.

Bovengenoemde oven (afb. 6) bevindt zich binnen gebouw A, in de oostelijke hoek ervan. In de oven zijn twee fases te onderscheiden (zie coupe in bijlage 7). De oudste fase bestaat uit een cirkelvormig muurtje (S10) en een stookvloer (S20). De plavuizen van de stookvloer zijn gebarsten, en direct erboven lagen zwarte, verbrande bakstenen. Waarschijnlijk is de oven oververhit of in verval geraakt, waarna werd besloten deze te verstevigen (fase 2). Boven de oude stookvloer werd een ca. 0,2m dikke laag zand gestort met mortelresten en

met daarboven een nieuwe, tweede stookvloer (S15). Ter versteviging werd tegen de eerste cirkelvormige muur aan (S10) een buitenmuur aangelegd, eveneens cirkelvormig (S17), tot op dezelfde hoogte als S10. Daarboven (boven S10 en S17) werd vervolgens een nieuwe muur gemetseld, S11. Om deze versteviging mogelijk te maken is een klein deel van de muur van het gebouw waarbinnen de oven zich bevindt uitgehakt. Doordat er geen aardewerk vondsten zijn gedaan in het context van de oven is het ook niet mogelijk op basis daarvan een datering te geven voor de verschillende fases. De gebruiksduur is ook lastig te achterhalen. Aan de hand van de bastenen en plavuizen kan wel een globale datering worden gegeven voor het begin van beide fases. De bakstenen uit de buitenmuur (2de fase) zijn gemetseld met trassmortelen en zijn industrieel vervaardigd. Ze dateren uit de 19e eeuw (S17, V15). De bovenste stookvloer (2de fase) bestaat uit plavuizen met harde trassmortel met een datering van in ieder geval 17e eeuw of later (S15, V13). Aangezien deze stookvloer vermoedelijk gelijktijdig is aan de buitenmuur S17 betekent het dat de datering kan worden opgeschoven naar de 19e eeuw. De bakstenen van de binnenmuur (S10, V10) zijn niet industrieel vervaardigd, maar zijn wel met trassmortel gemetseld. Dit houdt in dat het dateert uit de 17e eeuw of later. Op de plavuizen van de oude stookvloer (S20, V18) zit eveneens harde trassmortel, met een zelfde datering van 17e eeuw of later. Dit betekent dat de eerste fase van de 17e eeuw of later is, en dat de tweede fase in de 19e werd ingezet. Er is niet veel bekend over de gebruiksduur van ovens (Van de Venne 2005), maar een gebruiksduur van twee eeuwen is onwaarschijnlijk. Het is dan ook te vermoeden dat de eerste fase uit de late 18e eeuw of, nog waarschijnlijker, ook uit de 19e eeuw dateert. Gebouw A, waarin de oven zich bevindt, is eveneens in de 19e eeuw gebouwd. Dit pleit ook voor een datering van de oven in de 19e eeuw. Door het gebrek aan vondstmateriaal kan de functie van de oven niet worden achterhaald. Een stookgang was niet aanwezig: het heeft waarschijnlijk net hoger gelegen. In feite zijn beide muren slechts tot één baksteendikte boven de jongste vloer bewaard gebleven. Er is ook geen kanaal of opening gezien voor het afvoer van de rook. Waarschijnlijk was deze constructie in een hoger (reeds gesloopte) niveau aanwezig en niet in het onderste gedeelte. Zeker omdat deze oven zich in feite binnen een gebouw bevond is het des te aannemelijker dat een constructie voor het rookafvoer aanwezig is geweest.

In de binnenstad van Gorinchem zijn ophogingslagen een gebruikelijk gegeven. De samenstelling van deze lagen is wisselend, wel bestaan ze merendeels uit klei. Spoor 7 is zo een ophogingslaag. Het bestaat uit matig siltige donkergrijze klei, met een wisselende hoeveelheid baksteenpuin, mortelresten, en aardewerk dat gedateerd wordt tussen 1500-1575. Boven S7 was tijdens het verdiepen en in het profiel op een klein gedeelte (op ca. 11m op het hoofdmeetlint) tussen beide gebouwen in een overgebleven deel van een latere (mogelijke) ophogingslaag te zien, met aardewerk daterend uit 1610-1640 (S9, V9). Een andere (mogelijke) ophogingslaag was in het begin van werkput 1 te zien, in het noordoostelijk gedeelte (S1). Hoewel er in dit spoor ook één grijsbakkend ongeglazuurd scherf is aangetroffen met een datering van 1250-1450, zijn de overige scherven van latere periodes, namelijk 1640-1670 en 1675-1800 (V1). Dit betekent dat deze ophogingslaag van in ieder geval na 1675 dateert.

Verder zijn, in werkput 1 vlak 3, enkele paalgaten gevonden. S25, S26 en S27 horen waarschijnlijk bij elkaar. Ze staan op zeer korte afstand van elkaar, tussen minimaal 0,01m en maximaal 0,40m, hebben dezelfde vulling, en waren op dezelfde diepte te zien, namelijk 1,17m -NAP. Dit is overigens het diepste deel van de opgraving. In S25 zijn twee ondetermineerbare stukken ijzer gevonden (V23), en tijdens het couperen van S26 werd een stuk leer en een klein fragment rode baksteen aangetroffen (V24). Dateerbaar materiaal is bij geen van deze drie paalgaten gevonden. Mogelijk horen deze paalgaten bij een oudere fase van de lijnbaan, voorafgaand aan de bouw van de tijdens dit onderzoek aangetroffen gebouwen. De paalgaten liggen dan ook in het verlengen van de lijnbaan zoals weergegeven

op de minuutplan uit 1832.
In het noordoostelijke deel van werkput 1 zijn drie houten palen gevonden, S30, S32 en S33, waarvan de bovenkant op een hoogte te zien was van respectievelijk 0,45m -NAP, 0,22m -NAP en 0,22m -NAP. Deze drie palen horen waarschijnlijk bij elkaar en zijn mogelijk een deel van een constructie die deel uitmaakt van gebouw B.

Vondsten
Er is relatief weinig vondstmateriaal aangetroffen. Het merendeel van de vondsten bestaat in feite uit de baksteenmonsters van alle aangetroffen muurwerken. Verder zijn er ook de plavuismonsters uit beide ovenvloertjes, en de natuurstenen deurpost van de ingang van gebouw B (S22, V21). De oudste vondst is een scherf grijsbakkend ongeglazuurd aardewerk uit 1250-1450 (V1). Dit betreft echter opspit. Uit dezelfde laag (S1) zijn namelijk ook scherven aangetroffen uit latere periodes, zoals een trechtervormige ketel van een kleipijp uit 1640-1670, en faïence met geheel wit tinglazuur uit 1675-1800 (V1). Op de versnijding van muur S2 is een steel van een kleipijp aangetroffen, met ruitvormige stempels met franse lelies. Deze pijp is vermoedelijk door Richard Sweetin in Gorinchem vervaardigd, omstreeks ca. 1645 (H. van der Meulen 2003, pp. 50 en 54). Uit de ophogingslaag S7 zijn diverse scherven roodbakkend aardewerk aangetroffen, waarvan één met inwendig loodglazuur en een rosette applique, één met loodglazuur met witte slibboogjes, en één met loodglazuur en geheel witte slib, allen te dateren uit 1500-1575 (S7). In S9, mogelijk ook een ophogingslaag, is ook aardewerk aangetroffen. Het gaat om één ondateerbare steelfragment van een kleipijp, één ovoïde vormige ketelfragment van een kleipijp met een onleesbare hielmerk uit 1610-1640, een fragment ongeglazuurde dakpan, en een scherf witbakkend aardewerk met inwendig loodglazuur en uitwendig loodglazuur met koperoxyde, uit 1550-1650 (V9). In het profiel zijn uit spoor S19, onder gebouw A, twee scherven roodbakkend aardewerk, deels met loodglazuur, waarvan één met witte slibboogjes, gedateerd op 1475-1550/75 (V17). Tijdens het couperen van de structuur die aanvankelijk op de bovenkant van een beerput leek is in spoor S28 één geglaasd steelfragment van een kleipijp aangetroffen. Deze is niet nauwkeuriger te dateren dan 1650-1850.
Verder zijn in verschillende sporen ijzervondsten gedaan. Het gaat om een stuk van een hoefijzer uit de ophogingslaag S7 (V7), en schroot uit spoor S14 (V12), spoor S24 (V22) en spoor S25 (V23). Tijdens het couperen van paalgat S26 is een onderdeel van een leren schoenzool aangetroffen (V24). Deze verkeerde echter in een zeer slechte staat van conservering. De laatste materiaalcategorie is dierlijk bot. In S1 is een fragment van een middenhandbeen van een rund aangetroffen (V1). Uit S9 kwam een vergroeiende distale fragment van een runderfemur, met hakspoor (V9). Verder is in S28 een ribfragment van een rund gevonden, eveneens met hakspoor (V25).

Antwoorden vraagstelling

1. *Zijn op het terrein (post)middeleeuwse (of oudere) grondsporen of constructies aanwezig, en zo ja, wat is hun aard, omvang, diepte en datering/fasering?*
   Op het terrein zijn inderdaad postmiddeleeuwse grondsporen en constructies aanwezig. Wat de structuren betreft gaat het om delen van twee gebouwen en een oven.
   Gebouw A was zichtbaar vanaf 0,63m +NAP. De onderkant van de versnijdingen reikt tot 0,30m -NAP. Tijdens de aanleg van het vlak zijn delen van een vloerniveau weggetrokken. Dit vloerniveau lag op de bovenste versnijding (eerste versnijding: 0,08m +NAP). De totale omvang van het gebouw kan niet worden berekend. Een muur had, van hoek tot hoek, een totale lengte van 7,8m. Of dit de lengte of de

breedte van het gebouw is kan niet worden vastgesteld, omdat alleen een deel van het gebouw kon worden opgegraven. Aangezien de muren van gebouw A uit industriële bakstenen zijn opgebouwd dateert het van de 19e eeuw.
Een deel van gebouw B was al zichtbaar op een hoogte van 0,51m +NAP (bovenkant muur S5). De onderkant van deze muur ligt op 0,19m -NAP. De bovenkant van de loopvloer (S6 en S21) is op ca. 0,33m +NAP. Hoewel niet het gehele gebouw kon worden opgegraven, en ondanks het feit dat het opgegraven deel onderbroken wordt door recente verstoringen, is een reconstructie van de omvang van gebouw B mogelijk. Het is een gebouw geweest van vermoedelijk 7,5m bij 8m. Omdat ook dit gebouw met industriële bakstenen is gemaakt betekent het dat het in de 19e eeuw is gemaakt.
Aangezien zowel gebouw A als gebouw B zeer waarschijnlijk de bebouwing vormen die op de minuutplan van 1832 wordt weergegeven, houdt het in dat deze gebouwen in ieder geval vóór 1832 zijn gebouwd.
De oven heeft een doorsnede van ca. 2,6m en bestaat uit twee fases. De muren van deze oven waren zichtbaarvanaf ca. 0,20m +NAP (bovenkant S10 en S17), tot 0,36m -NAP (onderkant S10) en 0,10m -NAP (onderkant puin onder S17). Beide fases dateren uit de 19e eeuw.
Verder is in werkput 1 vlak 2 een onduidelijke structuur aangetroffen. Wat de functie ervan is is niet duidelijk. De bovenkant van deze constructie was op 0,20m +NAP te zien. De onderkant ervan ligt op 0,40m -NAP.
Verder zijn ook enkele grondsporen waargenomen. Er is in ieder geval één ophogingslaag aangetroffen, S7, met aardewerk uit 1500-1575. Naast deze zijn mogelijk nog twee ophogingslagen te onderscheiden. Het gaat om S9, dat boven S7 ligt, met aardewerk uit 1610-1640, en S1, dat in ieder geval later is dan 1675.
Andere grondsporen zijn de diverse paalgaten. Op een diepte van 1,17m -NAP zijn drie paalgaten (S25, S26 en S27) gevonden die waarschijnlijk bij elkaar horen, maar waar geen dateerbaar materiaal uit voortgekomen is. Deze paalgaten hebben mogelijk met een oude fase van de lijnbaan te maken, voorafgaand aan de bouw van de gebouwen. In het noordoost deel van werkput 1 zijn drie houten palen gevonden, S30, S32 en S33, waarvan de bovenkant op een hoogte te zien was van respectievelijk 0,45m -NAP, 0,22m -NAP en 0,22m -NAP. Deze palen zijn mogelijk onderdeel van een constructie die bij gebouw B hoort.

2. *In hoeveel niveaus zijn grondsporen aanwezig en wat is de verticale spreiding van de bewoningsresten?*
Er zijn vier niveaus waarop grondsporen aanwezig zijn. In het hoogste niveau bevinden zich gebouwen A, B, en de oven. Onder de vloer van gebouw B bevindt zich een constructie waarvan de functie onduidelijk is (S12 en S13). Onder dat niveau is een ophogingslaag (S7) aangetroffen met aardewerk uit de 16e eeuw. Op het diepst bereikte niveau van de opgraving zijn drie paalgaten gevonden (S25, S26 en S27).

3. *Wat is de conserveringstoestand en gaafheid van de vindplaats?*
De vindplaats is gedeeltelijk aangetast door recente verstoringen. Verder vormt de bodemverontreiniging een groot probleem. De conserveringstoestand is in principe redelijk te noemen. Doordat het terrein in feite eerst dient gesaneerd te worden voordat er eventuele vervolgonderzoek plaats zal vinden zullen de mogelijk nog aanwezige archeologische resten aangetast worden.

4. *Zijn de archeologische resten behoudenswaardig?*
   De archeologische resten zijn tijdens deze definitieve opgraving opgegraven en zijn dus ex-situ behouden.

5. *Moeten op basis van de archeologische bevindingen de bouwplannen eventueel aangepast worden?*
   Nee, aanpassing van de bouwplannen wordt niet nodig geacht.

6. *Is op basis van het onderzoek een wijziging van, danwel aanbeveling voor de archeologische verwachtingskaart van Gorinchem voor dit gebied verreist?*
   Nee, dit wordt niet verreist.

baksteenpuin,

Waardering

Bij een Definitieve Opgraving (DO) wordt in principe geen waardering gegeven van de vindplaats (KNA 3.1). Dit wordt gedaan bij een Inventariserend Veldonderzoek (IVO). Omdat hier de stap van het IVO is overgeslagen is alsnog besloten een waardering te geven. In dit hoofdstuk worden de bij het onderzoek aangetroffen archeologische resten tot op het diepste bereikte niveau van het DO (over de archeologische waarde van de diepere ondergrond ontbreken de gegevens) aan de hand van een drietal waarden (beleving, fysieke kwaliteit en inhoudelijke kwaliteit) in een aantal stappen gewaardeerd (afbeelding 7). Op basis van deze scores zal vervolgens een waardestelling van de vindplaats plaats vinden, waarbij de procedure zoals in afbeelding 8 schematisch is weergegeven, zal worden gevolgd. De waardering wordt uitgedrukt in cijfers (1=laag, 2=middelmatig, 3=hoge waarde). De uitkomst van de waardestelling bepaalt of de vindplaats al dan niet behoudenswaardig is.

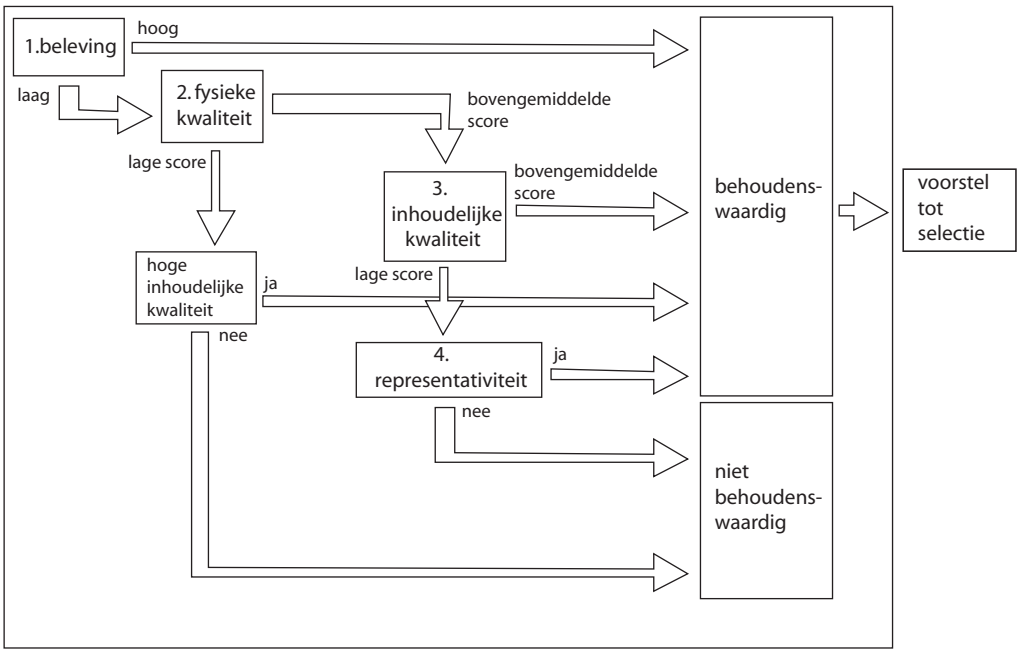

Afbeelding 7: Processschema waardestelling

Beleving:
• schoonheid: Doordat de overblijfselen niet visueel waarneembaar zijn in het landschap, is schoonheid hier niet van toepassing.
• herinneringswaarde: De locatie roept weinig herinneringen op aan het verleden. Ook dit criterium is niet van toepassing.
Fysieke kwaliteit:
Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen gaafheid en conservering. Gaafheid is de mate van niet verstoord zijn en de stabiliteit van de fysieke omgeving. Conservering is de mate waarin het archeologisch vondstmateriaal bewaard is gebleven.
• gaafheid: De mate van verstoring en vooral de mate van bodemverontreiniging pleiten voor een lage score.
• conservering: De conservering is voor de niet verstoorde delen in principe gemiddeld tot hoog, maar door de mate van vervuiling van de grond zal er hoogstwaarschijnlijk gesaneerd moeten worden alvorens er nog verdere eventuele onderzoek zal plaatsvinden. Dit betekent een verdere verstoring van het terrein. Dit pleit voor een gemiddelde score.
Inhoudelijke kwaliteit:

• zeldzaamheid: De gevonden sporen en vondsten zijn niet zeldzaam te noemen.
• informatiewaarde: De mate van verstoring en vervuiling van het terrein en de geringe ouderdom van de meeste sporen maakt de informatiewaarde zeer klein.
• ensemblewaarde: De ensemble- of contextwaarde van de geconstateerde archeologische resten is laag.
• representativiteit: De sporen kunnen nauwelijks representatief worden genoemd.

Waardestelling:
De belevingswaarde is laag omdat de resten niet zichtbaar zijn en ook geen herinnering oproepen aan bekende gebeurtenissen in het verleden. De fysieke kwaliteit is met drie punten relatief laag. Ook de inhoudelijke kwaliteit scoort met vier punten laag waarmee de vindplaats als niet-behoudenswaardig kan worden bestempeld.

waarden	criteria	scores Den Haan locatie 1, Gorinchem		
		hoog	*midden*	*laag*
beleving	schoonheid	n.v.t.		
	herinneringswaarde	n.v.t.		
fysieke kwaliteit	gaafheid			1
	conservering		2	
inhoudelijke kwaliteit	zeldzaamheid			1
	informatiewaarde			1
	ensemblewaarde			1
	representativiteit	n.v.t.		

Afbeelding 8: Waardering van de onderzochte locatie in tabelvorm

Samenvatting en conclusies

Van maandag 23 tot en met vrijdag 27 juli 2007 is door *Hollandia archeologie B.V.* een definitief onderzoek (DO) uitgevoerd op het Den Haan terrein, locatie 1, te Gorinchem. Uit het vooronderzoek (PvE) bleek dat er een kans bestond op het aantreffen van sporen uit de late Middeleeuwen tot aan de Nieuwe Tijd. Het zwaartepunt van het onderzoek lag bij de 17e - 19e eeuwse lijnbaan met bijgebouwen. Het plangebied voor dit onderzoek valt binnen een groter plangebied waar al eerder archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden (bijlage 3). Dit is locatie 1. Locaties 2, 3 en 4 zijn in het najaar van 2005 en 2006 archeologisch onderzocht, maar deze locaties bleken verstoord te zijn. Omdat op locatie 1 tot voor kort een bedrijfsgebouw heeft gestaan is het mogelijk dat potentiële archeologische resten in mindere mate of niet zijn verstoord. Het met de geplande nieuwbouw gepaard gaande grondverzet zou dan een ernstige bedreiging vormen voor de mogelijk aanwezige archeologische resten.
Bij het onderzoek is een archeologische vindplaats van beperkte omvang aangetroffen, bestaande uit resten van twee gebouwen en een oven, alledrie in de 19e eeuw gebouwd. Beide gebouwen worden weergegeven op de minuutplan uit 1832. Verder zijn resten van in ieder geval één ophogingslaag aangetroffen, met aardewerk daterend uit 1500-1575, en mogelijk nog twee ophogingslagen, waarvan een met aardewerk uit 1610-1640, en een andere dat in ieder geval later is dan 1675.
Een relatie met bovengenoemde touwbaan is mogelijk. Beide gebouwen liggen exact op het einde van de touwbaan zoals die in 1832 wordt weergegeven. Verder hebben de in werkput

1 vlak 3 aangetroffen paalgaten mogelijk betrekking tot een oudere fase van de lijnbaan, voorafgaand aan de bouw van de aangetroffen gebouwen.
Omdat de waardering van de aangetroffen archeologische resten laag is worden ze niet behoudenswaardig bevonden.
Er kan dan ook worden afgezien van verdere onderzoek. Van de nu opgegraven locatie 1 is in feite enkel een gedeelte onderzocht. Het noord-oost gedeelte, waar nu nog asfalt van het parkeerterrein op ligt, zal pas over enkele maanden worden opengebroken en zal gesaneerd worden. Naar aanleiding van bovenstaande wordt gesteld dat dit gedeelte dan ook niet meer hoeft te worden onderzocht. Wel blijft er meldingsplicht bestaan, mochten er nog archeologische resten worden aangetroffen.

Literatuur

Anon., 1999, *Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland, regio Alblasserwaard en Vijfherenlanden,* Den Haag.

Berendsen, H.J.A. & E. Stouthamer, 2002. *Palaeogeographic development of the Rhine Meuse delta*, *The Netherlands*. Assen

Berendsen, H. J.A., 1990, River Courses in the Central Netherlands during the Roman Period. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 40*, p. 243-249.

Berg, G. van den, 2005, *Enkhuizen De Baan fase 1*, Hollandia reeks 61.

Floore, P.M., 2005, *Programma van Eisen. Archeologisch onderzoek in de gemeente Gorinchem, Den Haan terrein (Zwaanswal vh Wolpherenwal)*. Gorinchem.

Harbers, P. 1981, *Stichting voor Bodemkartering, toelichting bij kaartblad 38 Oost Gorinchem. Bodemkaart van Nederland, schaal 1 : 50 000*. Wageningen.

Kluiving, S.J., 2002. *Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) Gorinchem – Politieregiokantoor (Gemeente Gorinchem)*. Bilan Rapport 2002/21.

Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) - opgesteld door het College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK), versie 3.1.

Meulen, H. van der, 2003, De pijpenmakerij. In: *In Gorinchem gebakken. Aardewerk, kleipijpen, wandtegels*. Gorinchem.

Venne, A. van de, 2005, *Twaalf ovens, dertien ambachten. Archeologisch-historische analyse van ovens en ambachten in stedelijke context*. Doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam.

Verbraeck A. , 1970. *Toelichtingen bij de Geologische kaart van Nederland 1 : 50 000. Blad Gorinchem Oost (38 O)*, Haarlem.

Vink, T., 1954. *De Rivierstreek*, Baarn.

Bijlage 1: sporenlijst

spoornr	wpnr	vlaknr	teknr	spoordefinitie	spoorbeschrijving	vondstnr	datering
1	1	1	1	ophogingslaag?	do br Ks2	V1	na 1675
2	1	1	1	muur, hoort bij S3	muur gebouw B	V2	vanaf 19e
3	1	1	1	muur	muur gebouw B	V3	vanaf 19e
4	1	1	1	muur	mogelijk aanbouw van gebouw B	V4	vanaf 19e
5	1	1	1	muur	muur gebouw B	V5	vanaf 19e
6	1	1	1	vloer	vloer gebouw B	V6	vanaf 19e
7	1	1	1	ophogingslaag	do gr Ks1 met bkstn- en mortelpuin	V7	16e
8	1	1	1	muur	muur gebouw A	V8	vanaf 19e
9	1	1	1	ophogingslaag?	dogr-zw Ks2, veel puin van bkstn dakpan en mortel	V9	17e
10	1, 2	1	1, 3	muur	muur oven eerste fase	V10	19e
11	1	1	1	muur	muur op de oven	V11	19e of later
12	1	2	1	metselwerk	bkstn deksel?	-	ouder dan gebouw B, maar na 1650
13	1	2	1	muur	omheining van S12	-	ouder dan gebouw B, maar na 1650
14	1	2	1		gr br Ks2 h2	V12	?
15	2	1	3	vloer	stookvloer oven tweede fase	V13	19e
16	2	1	3	muur	mogelijk aanbouw van gebouw B	V14	vanaf 19e
17	2	1	3	muur	muur oven tweede fase	V15	vanaf 19e
18	2	1	3	vulling oven, op S15	grbr Zs1 +as +schelpen; vulling oven na 2e fase	V16	vanaf 19e
19	1	1	2	vleilaagje	gr Zs1 grof, korrelig; onder gebouw A	V17	(eind?) 16e
20	1, 2	1	3	vloer	stookvloer oven eerste fase	V18	19e
21	3	1	3	vloer	vloer gebouw B, vervolg S6	V19	vanaf 19e
22	3	1	3	muur	muur en ingang gebouw B	V20 V21	vanaf 19e
23	3	1	3	houten structuur	vermoedelijk regenton, hoort bij gebouw B		vanaf 19e
24	3	1	3	brandlaag	gr-zw Zs1, korrelig, puintjes, kiezels	V22	?
25	1	3	3	paalgat	gr br Ks2	V23	?
26	1	3	3	paalgat	gr br Ks2	V24	?
27	1	3	3	paalgat	gr br Ks2	-	?
28	1	2	3		gr Zs1	V25	vanaf 19e
29	1	1	1	houten balken		-	?
30	1	1	1	houten paal		-	?
31	3	1, 2	3	houten paal		-	?
32	1	1	1	houten paal		-	?
33	1	1	1	houten paal		-	?

Bijlage 2: vondstenlijst

vondstnr	wp	vlak	spoornr	aantal	vndstgroep	vondstbeschrijving	datering	opmerkingen	overig
001	1	1	1	1	ODB	fragment middenhandbeen rund	-	uit S1	
001	1	1	1	1	KER	kleipijp; ketel trechtervormig, hielmerk onleesbaar	1640-1670	uit S1	
001	1	1	1	1	KER	G-?-? (grbakkend ongeglazuurd)	1250-1450	uit S1	
001	1	1	1	1	KER	F-?-? (faience, geheel wit tinglazuur)	1675-1800	uit S1	
002	1	1	2	1	KER	steel kleipijp, ruitvormige stempels met franse lelies, maker vermoedelijk Richard Sweetin	ca. 1645	op S2	
003	1	1	3	1	KER	bkstn, rdbakkend, trassmortel, ind., 22x11x4,5	vanaf 19e	monster uit S3	afgevoerd
004	1	1	4	1	KER	bkstn, rdbakkend, trassmortel, ind., 22x11x4,5	vanaf 19e	monster uit S4	afgevoerd
005	1	1	5	1	KER	bkstn, rdbakkend, trassmortel, ind. 22x11x4,5	vanaf 19e	monster uit S5	afgevoerd
006	1	1	6	1	KER	bkstn, glbakkend, trassmortel, niet ind., mogelijk mechanisch 15,5x6,5x4	?	monster uit S6	
007	1	1	7	1	MFE	stuk van een hoefijzer	?	uit S7	
007	1	1	7	1	KER	R-?-? rdbakkend, inwendig loodglazuur, 1 rosette applique	1500-1575	uit S7	
007	1	1	7	1	KER	R-?-? rdbakkend, loodglazuur met witte slibboogjes	1500-1575	uit S7	
007	1	1	7	1	KER	R-?-? rdbakkend, loodglazuur, geheel witte slib	1500-1575	uit S7	
008	1	1	8	1	KER	bkstn rdbakkend, trassmortel, ind, mechanische handvorm 22x11x4,5	vanaf 19e	monster uit S8	afgevoerd
009	1	1	9	1	KER	kleipijp ketelfragm., ovoïde vorm, hielmerk onleesbaar	1610-1640	uit S9 tijdens schoonmaak muren	
009	1	1	9	1	KER	kleipijp, steelfrag.	?	uit S9 tijdens schoonmaak muren	
009	1	1	9	1	KER	W-?-? witbakkend inw. loodglazuur, uitw. loodglazuur met koperoxyde	1550-1650	uit S9 tijdens schoonmaak muren	
009	1	1	9	2	KER	frag. Rd dakpan ongeglazuurd	?	uit S9 tijdens schoonmaak muren	
009	1	1	9	1	ODB	dist. frag. femur rund, vergroeiend, met hakspoor	-	uit S9 tijdens schoonmaak muren	
010	1	1	10	1	KER	bkstn glbakkend, harde trassmortel, 15,5x7,5x3,5	17e of later	monster uit S10	
011	1	1	11	1	KER	bkstn rdbakkend, trassmortel, 17x8x4 vermoedelijk mech. Handvorm	17e of later	monster uit S11	
012	1	2	14	3	MFE	indet	?	uit S14	
013	2	1	15	1	KER	plavuis/estrik grbakkend, ongeglaz., harde trassmortel 21,5x22x3, bovenzijde beroet	17e of later	monster uit S15	
014	2	1	16	1	KER	bkstn rdbakkend, trassmortel, industrieel 22x11x4,5	vanaf 19e	monster uit S16	afgevoerd
015	2	1	17	1	KER	bkstn rdbakkend, trassmortel, 22x11x4,5 industrieel	vanaf 19e	monster uit S17	
016	1	1	18	1	MA	grondmonster	-	uit S18	
017	1	1	19	2	KER	2x rdbakkend R-?-? deels loodglaz.; 1 met witte slibboogjes	1475-1550/75	uit het profiel, S19	
018	2	1	20	1	KER	plavuis/estrik grbakkend, ongeglaz. 22x22x3 harde trassmortel, bovenzijde beroet	17e of later	monster uit S20	
019	3	1	21	1	KER	bkstn rdbakkend, trassmortel, industrieel, 22x11x5,5	vanaf 19e	monster uit S21	afgevoerd
020	3	1	22	2	KER	bkstn do-rdbakkend met zw. Insluitsels, harde trassmortel, ind. vormgeving 21x8x5	vanaf 19e	monster uit S22	afgevoerd
021	3	1	22	1	SXX	natuursteen, deurpost	?	uit S22	
022	3	1	24	3	MFE	schroot ijzer, indet.	?	uit S24	
023	1	3	25	2	MFE	schroot ijzer, indet.	?	uit S25	
024	1	3	26	2	ODL	leer, onderdeel van schoenzool, zeer slechte staat van conservering	?	uit S26	afgevoerd
024	1	3	26	4	KER	fragmenten rd bkstn	?	uit S26	afgevoerd
025	1	3	28	1	ODB	ribfragment rund met hakspoor	?	uit S28	
025	1	3	28	1	KER	kleipijp, steelfrag., geglaasd	1650-1850	uit S28	

Bijlage 3: De verschillende fases van onderzoek en de minuutplan uit 1832

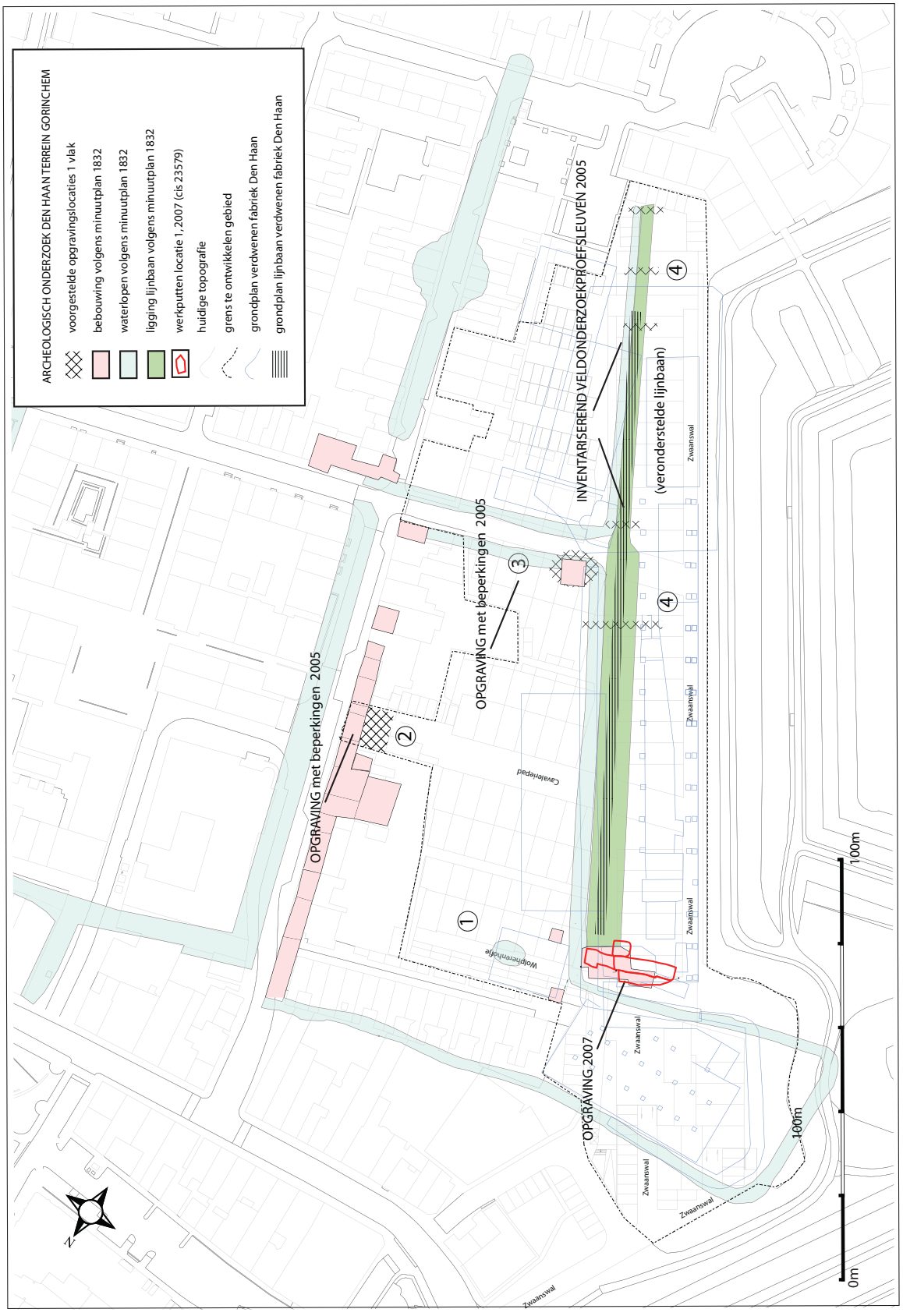
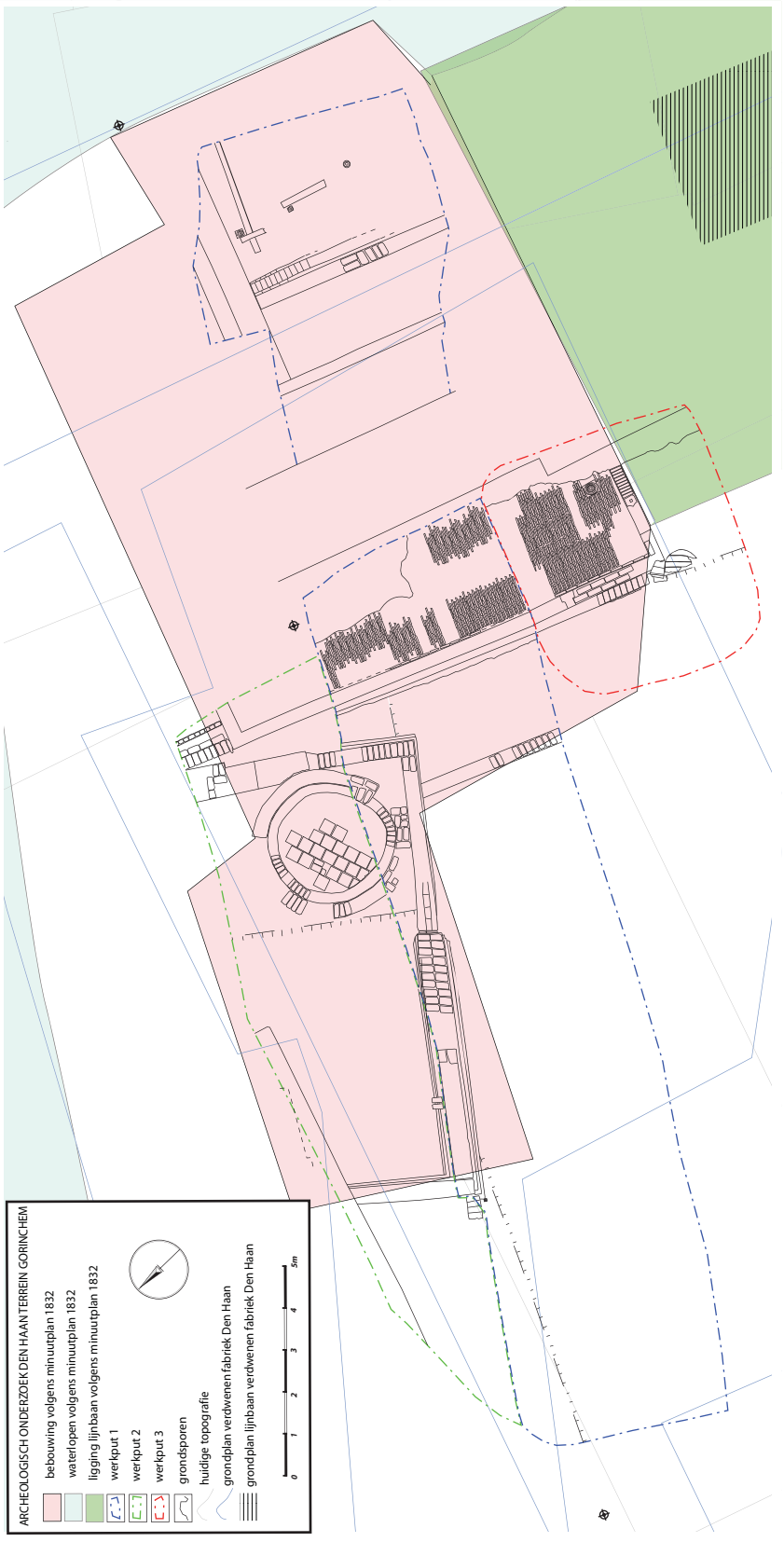
Bijlage 4: Projectie van de werkputten en sporen op de minuutplan uit 1832